

Pécs 9. püspöke

II. Makár (1162 e.-1186)

Makár püspök 1130/1135 körül születhetett és a 12. századi főpapok szokásos életpályája szerint alakult karrierje. **Királyi klerikusként udvari szolgálatba került és vélhetőleg kanonok lett az egyik** – későbbi tisztségét ismerve, talán a dömösi – **királyi társaskáptalanban.**

Első említésekor, 1156-ban, dömösi prépostként szerepelt Martyrius esztergomi érseknek székeskáptalanja számára tett adományánál. Makár tekintélyét és tisztségének súlyát mutatja, hogy a fontos oklevél végén, az ország összes püspöke után a felsorolt négy királyi prépostság vezetője között ő is ott volt a székeskáptalanok történetében fordulópontot jelentő adományánál.

A 12. század közepén, II. Béla és II. Géza uralkodása alatt kiemelt jelentősége volt a dömösi prépostságnak, mivel azt Álmos herceg alapította, akitől a 12. század első harmadától uralkodó királyok származtak. A prépostság befolyását növelte, hogy az esztergomi királyi székhely közelében helyezkedett el.

Az Árpád házi királyok kedvelt lakhelye volt a Dunakanyar. Mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a térségben számtalan várát, vadászkastélyt, palotát építettek. Egyik legkorábbról fennmaradt történelmi jelentőségű emléküink a dömösi prépostság.

Dömös Komárom-Esztergom megyében, Esztergomtól 15 km-re helyezkedik el. A prépostság 1107 óta számos történelmi vihart átélte, de a mai napig látogatható.

A dömösi palota a magyar királyok kedvelt tartózkodási helye volt, a prépostság története kilencszáz évre nyúlik vissza. Álmos herceg, Könyves Kálmán király öccse alapította 1107-ben, ekkor épült fel a bazilika, főszentélye alatt a csarnokkriptával. 1113-ban Kálmán megvakíttatta az ellene fellázadó Álmost és annak fiát, a későbbi II. Bélát. Álmos ezután a dömösi prépostság épületében élt.

A dömösi prépostság szolgálói között voltak kenyérsütők, szakácsok, esztergályosok, harangozók, palackkészítők, méhészek, lovászok, solymászok, és ácsok is. A monostort később valószínűleg felégették a tatárok, a 18. században pedig köveit is széthordták. A hajdani templomnak, valamint a déli oldalán álló egykori királyi kastély és a prépostság épületének így csak alapfalai maradtak meg, az altemplom azonban fennmaradt. A régészeti feltárása 1977-ben kezdődött, rekonstrukciója pedig 1989-ben fejeződött be.

Az eredményes udvari szolgálat jutalmául Makár az 1150–1160-as évek fordulóján, még II. Géza királynak köszönhetően nyerte el a pécsi püspökséget.

- Első püspökként történő említése már III. István uralkodása alatt történt, 1162-ben.

Miután 1163 januárjában, mindössze hat hónapon át tartó országlás után, mérgezés következtében elhunyt II. László, II. Géza elsőszülött fiát, István herceget koronázták királlyá. III. Istvánnak azonban hamar ellenfele akadt II. László király öccse, IV. István személyében.

„...a nagy termetű Istvánt, László király öccsét néhány püspök és úr megkoronázta az ország számára. Az esztergomi érsek nem akart jelen lenni, és nem akarta megengedni. Meg is jósolta, hogy uralmának csúnya végre lesz...”-olvashatjuk a magyar krónikában.

Az esztergomi érsek jóslata valóra vált, amikor az 1163 júniusában Székesfehérvárott lezajlott döntő ütközetben IV. István súlyos vereséget szenvedett a nagyobb támogatottságot élvező III. Istvántól. III. István király öntörvényű, folyamatosan próbálkozó ellenfelétől végleg azonban csak IV. István halálával szabadult meg.

Noha III. István rövid ideig uralkodott, kormányzásának köszönhetően a gyakran Bizánc és a Német-Római Birodalom között hánykolódó Magyarország helyzete konszolidálódott és sikerrel védte meg országa függetlenségét.

1172. március 4-én, 25 éves korában azonban István váratlanul meghalt. A Lukács érsek által Esztergomban megszervezett temetésen rendkívül sokan jelentek meg, köztük István apósa, Henrik osztrák herceg és Oroszlán Henrik bajor-szász herceg. Értetlenül álltak az ifjú király halála előtt, s mérgezésről kezdtek pusmogni.

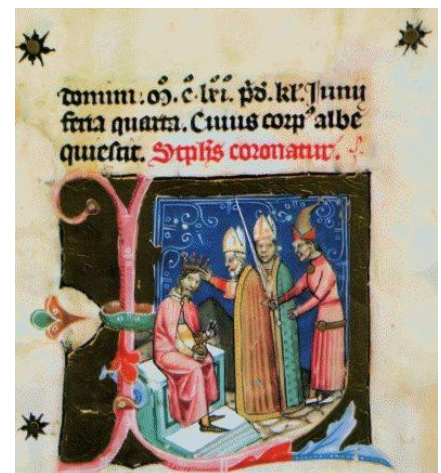
Míg az udvar gyászát töltötte, addig a Bizáncban nevelkedett későbbi III. Béla király számára kedvezően alakultak a dolgok, s szervezni kezdte hatalomra kerülését.

- Makár 1163 elején rövid időre elpártolt III. Istvántól és király nagybátyjának, a bizánci támogatást élvező IV. Istvánnak a pártjára állt.

- IV. István nagyon népszerűtlen volt az országban, a főpapság többsége, élükön Lukács esztergomi érsekkel, nem fogadta el királyságát.
- IV. István rövid idejű uralkodását csupán Bizánc erőteljes támogatásának köszönhette.
- Ez volt az a tényező, amely más dél-magyarországi főpapok mellett Makár pécsi püspököt is támogatói közé kényszeríthette. A pécsi püspökség délkeleti határvidéke ugyanis részben a Szerémségre is kiterjedt, amely a 12. század közepén a bizánci-magyar csatározások ütközőterületévé vált, sőt rövidebb időre bizánci fennhatóság alá is került.

IV. István egyetlen ránk maradt, Esztergomban kelt oklevele 1163 első felében a bácsi érsek, a váradi és a csanádi püspökök társaságában Makárt is említi.

- Makár püspököt 1163 közepétől újra III. István táborában találjuk.
- Gyorsan rendezte kapcsolatait Lukács esztergomi érsekkel, aki a bizánci egyházi és politikai előretörés legfőbb magyarországi ellenzője volt, és szigorú gregoriánus nézeteket vallott.
- Makárt összesen nyolc királyi oklevél említi meg, de ezek mindegyikében csupán a tanúnévsorban szerepelt. Ezek alapján megállapítható, hogy III. István halála után szoros kapcsolatba került a Bizánctól a magyar trónra

került III. Bélával. Sajnos ezek az oklevelek a főpap egyházmegyei tevékenységéről hallgatnak.

- Egy 1181-es oklevél egy birtokadásvétel kapcsán a király elrendelte, hogy ettől kezdve az udvarban lefolytatott ügyek mindegyikét írásba kell foglalni.
 - A nevezetes oklevélben megfogalmazott döntés érintette Makárt is. Az oklevélben szereplő birtok Pécs határában feküdt és az eladó, Froa asszony a pécsi hospesek vezetőjének, Marcell prépostnak az özvegye volt.
 - Az oklevél pécsi kanonokokat és pécsi telepeseket is említ. Az ügyben érintett volt tehát a pécsi püspök, akinek véleményére két püspöktársa mellett kíváncsi volt a király. *Vélhetőleg a pécsi főpap is ösztönözte az uralkodót, hogy elrendelje a magánjogi ügyek írásba foglalását.*
- Az 1181-es oklevél közvetve Makár püspöki tevékenységére is utalhat, mivel benne pécsi hospeseket említenek előjárójukkal együtt. A telepések Magyarországra jövétele a 12. század közepén indult meg, de tömegessé a század második felében vált. **A jövények behívása királyi felségjog volt, de az uralkodó támogatásával néhány püspöki székhelyre is érkeztek külföldi betelepülők.** Vélhetőleg királyi kapcsolatainak köszönhetően Makár püspök élt a lehetőséggel és hospeseket telepített székvárosába, akiknek bizonyos önkormányzatot is adott. Ez a lépés nagyon előremutató döntés volt. Hozzájárult a püspöki székhely fejlődéséhez, gazdasági életének fellendüléséhez.
 - Az egyházmegye területén, így Baranyában is felbukkanó Olaszi helynevek tanúsága alapján *nem csupán a székváros fejlődését segítették a Nyugatról érkező, ekkor még elsősorban lombard és vallon betelepülők.*

A KÖZÉPKORI PÉCS TÁRSADALMA

Fedeles Tamás

A középkori városok társadalma meglehetősen sokszínű volt, következésképpen nem szorítkozhatunk mindössze a polgárság bemutatására. A városok népességének jelentős részét a polgárjoggal, kiváltságokkal nem rendelkező cselédek, szolgák, napszámosok alkották. Egyházi központ lévén jelentős arányú klerikussal számolhatunk Pécsen. Ők státuszuknál fogva nem tartoztak a világi bíróságok, így a városi magisztrátus joghatósága alá sem. Mindazonáltal a településen nemesek is rendelkeztek ingatlantulajdonnal, polgárokká is válhattak, s mi több akár a városi magisztrátus élére is kerülhettek.

A preurbánus települések valódi várossá válása a Magyar Királyság területén a 12–13. század fordulójára tehető, mely folyamatban jelentős szerepet tölthettek be a Nyugat-Európából érkező bevándorló telepések, korabeli terminológiával élve, a hospesek. Országos viszonylatban is meglehetősen korán, 1181-ben tűnnek fel az első pécsi hospesek, akik nevük alapján vélhetőleg a mai német-francia nyelvhatár vidékéről érkezhettek a Mecsek-aljára. A kútfőkben, mindenekelőtt az oklevelekben következetesen polgárokként bukkannak fel a város lakói, az országos gyakorlatnak megfelelően a latin *cives et hospites* terminust vagy ennek egy variánsát alkalmazva. *A polgárság arányait tekintve többségében magyarok alkották a város lakosságát a vizsgált időszakban. Az idegen származású telepések közül a 12. század végétől egészen a 14. század negyedik évtizedéig a latinok (olaszok, franciák, vallonok) voltak többségben.*

Az 1330-as évek végétől figyelhető meg egy jelentős arányú német betelepülés, melynek következtében a századfordulóra a németek gyakorlatilag háttérbe szorították a *latinusokat*. Ezzel párhuzamosan, jelentős gazdasági súlyuk révén, melyet a korszakban mindvégig megőriztek, a város vezetésében is szerephez jutottak. A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alapját sok esetben a rokoni szálak is erősítették, melyek városunk esetében is kimutathatóak. A legtöbb németajkú igazolhatóan Bécsből érkezett, ugyanakkor pécsi polgárrá válva eredeti polgárjogukat is megtartották. Ugyanakkor Buda és Pozsony németajkú lakosságával is jelentős gazdasági, majd családi kapcsolatokat létesítettek a pécsiek. Geográfiai elhelyezkedésénél fogva jelentős horvát jelenléttel számolhatunk a középkori Pécsen, melyet az 1467-ben feltűnő Horvát utca elnevezés is megerősít.

A külhoniak jelenléte a középkori város kultúráközvetítő szerepét erősítette, mindazonáltal nyilvánvalóan a város lakosainak mentalitására is hatással volt.

A város polgárai mind a püspök-földesúr, mind pedig az uralkodó felé adófizetéssel tartoztak, jóllehet forrásaink mind a kötelezettségek fajtajáról, mind pedig azok mértékéről – néhány kivételtől eltekintve – hallgatnak. **A pécsi püspök, bármely földesúrhoz hasonlóan különböző szolgáltatásokra kötelezte városa lakóit.** Az adóalap Pécsen is a ház, illetőleg háztelek volt. A 15. század közepén – alkalmasint már korábban is – a polgárok szabadon végrendelkezhettek szerzett javaikról, jóllehet mindössze egyetlen pécsi polgár testamentuma ismert eleddig. (1459 január végén rendelkezett javairól a vallon származású Bastognei Henrik, aki feleségére és gyermekeire, valamint a város egyházi intézményei számára készpénzt, ingóságokat és ingatlanokat hagyott hátra.)

- **A püspöki központokra jellemzően városunkban is meghatározó volt az egyháziak nagyarányú jelenléte.** Az egyházi hierarchia csúcsán természetesen a püspök állt. A mohácsi tragédiáig működő 28 főpap között szép számmal találunk külföldi származásúakat is, amely nem pusztán pécsi sajátosság.
 - A németajkúak voltak közülük többségben (pl. Koppenbachi Vilmos, Albeni János és Henrik), de találunk köztük itálieit (Bonipert) éppen úgy, mint franciát (Bertalan). Ennek ellenére természetesen a magyar eredetűek voltak többségben. Püspökeink közül többen uralkodói szolgálatot is teljesítettek. Kalán püspök (1186–1218) királyi kancellár, valamint Horvátország és Dalmácia kormányzója volt, Alsáni Bálint bíboros (1374–1408) kancellárként és diplomataként is tevékenykedett, Ernuszt Zsigmond (1473–1505) pedig a kincstartói hivatalt irányította.
- **Pécsen két káptalan is működött.**
 - A székeskáptalan 40 javadalmasával a legnépesebb magyar kanonoki testületek közé tartozott. Szerepét kiemeltté tette, hogy hiteleshelyként (*loca credibilia*) a magyar hivatali írásbeliségben fontos szerepet töltött be. A püspökvárban működő társaskáptalan 10–12 kanonokjával országos viszonylatban a kisebbek közé tartozott.
- **A városban összesen négy plébánia működött a középkor folyamán.** Ezek közül kiemelkedik a 13. században épült Szent Bertalan-templom.
 - Ehhez tartozott egy ispotály is, amely a település magas fokú urbanizáltságnak bizonyítéka, ahogy a közelében létesült fürdő is.
- Ugyancsak **Pécs fejlettségét mutatja, hogy a középkori Magyarországon megtelepedő valamennyi koldulórend** (domonkosok, ferencesek, karmeliták, ágostonosok) **kolostort létesített a Mecsek lábánál.**

A város központi szerepét kellően szemlélteti az is, hogy a környéken élő nemesek is szívesen vásároltak házat a településen. A legkorábbi erre vonatkozó adatunk a 14. századból származik. Ekkor a Somogy megyei birtokos Sztárai Pál kőházáról értesülünk, amely a ferences kolostor közelében állt. Nem tudjuk mikor jutott pécsi háza birtokába Drakula havasalföldi vajda, mint ahogy azt sem, hogy a településen tartózkodott-e huzamosabb ideig. Mindenesetre 1489-ben egy piactéren álló kőház, melyet *Drakwlyahazanak* neveztek, s

melyet egykor Jusztina, a néhai Drakula vajda özvegye egyik szolgájának adott, 200 aranyért cserélt gazdát.

A középkorban nem minden városlakó volt egyszersmind az adott település teljes jogú polgára. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a városi lakosság mintegy 20–40%-a nem rendelkezett polgárjoggal. Közéjük számíthatjuk az egyháziak és a gazdagabb polgárok szolgáit, cselédeit, a szüretnek idején idénymunkát vállalókat.

A város késő középkori lakosságát illetően csupán becslésekre hagyatkozhatunk. Pécs városfalakkal övezett területe ugyan alkalmas lett volna akár 10 000 fő befogadására is, tekintve azonban a jelentős beépítetlen területeket (egyész nézetek szerint a város 2/5 része volt csupán beépített), 5–6 000 főre kalkulálhatjuk a település lakosságszámát. Ez magyar viszonylatban már nagyvárosi kategóriának számít, hiszen csak Buda, Pest, Esztergom, Szeged és Debrecen múlta felül. Európai összehasonlításban viszont csak a közepes nagyságú települések közé sorolhatjuk.

Fontosnak tartom kiemelni az egyháziak lakosságon belüli viszonylag magas arányát (4–6%), amely a püspökvárosokra általánosan jellemző Európa-szerte.

A település irányításáról meglehetősen keveset tudunk. **A várost a bíró (*iudex*) és a feltehetőleg 12 választott esküdttől (*iurati cives*) álló városi tanács igazgatta.** Ugyan nem ismerjük pontosan a város egyházi földesurai által a polgárok számára biztosított kiváltságokat, azonban bizonyosan széleskörű autonómiával rendelkeztek.

A bíró irányította testület elsősorban közigazgatási, igazságszolgáltatási és gazdasági jellegű ügyekkel foglalkozott. A városi tanács hivatali működésének nélkülözhetetlen kelléke volt az autentikus pecsét, hiszen csak a pecséttel ellátott okleveleket tekintették hitelesnek.

A Mohács előtti időszakból mindössze kilenc városi oklevél ismert, közülük hat latin, a fennmaradó három pedig német nyelven íródott. Sajnos a források sporadikus volta miatt mindössze 11 bíró és csupán három esküdt polgár nevét ismerjük az 1526-ot megelőző időszakból.

II. MAKÁR PÜSPÖK SZEREPE A SZÉKESEGYHÁZ ÉPÍTÉSÉBEN

Művészettörténeti kutatások bizonyítják, hogy Makár püspöksége alatt az épülő székesegyház belső szobrászati díszítése is elkezdődött. A püspök igényességét és kapcsolatait kell látnunk abban, hogy a székesegyház szentélyének és hajójának találkozási pontján épült Szent Kereszt oltár elkészítésére Észak-Itália, elsősorban Milánó, Párma és Pávia vidékére mutató, művészeti kapcsolatokkal

rendelkező kőfaragómesterek érkeztek az 1160-as évek végén, az 1170-es évek elején. Az ő Pécsre jövetelük talán időben egybe eshetett, sőt talán bizonyos mértékben összefüggésben is lehetett a hospesek püspöki székvárosba költözésével.

- A döntően ornamentális faragványokban jártas, lombard inspirációk alapján dolgozó kőfaragóműhelyt nem látták alkalmasnak arra, hogy a székesegyház belső tere díszítésének második szakaszában tervezett, ambiciózus, nagyméretű reliefablákon ábrázolt elbeszélő képeket magas színvonalon elkészítsék.
 - **Az 1170-es évek folyamán, nyilvánvalóan a püspök tudtával, sőt az ő ösztönzésével francia területekről hívtak kőfaragómestereket Pécsre.**
 - *A bibliai képsorokból álló kőfaragványokat eredendően talán a Szent Kereszt oltár mellé akarták elhelyezni és így szentélyrekesztőnek készítették, de teromódosulás eredményeként a Sámson életét és Krisztus születését ábrázoló képsorok a déli altemplomi lejáróba kerültek.*
 - A francia mesterek az 1170-es évek végén távozhattak és munkájukat az 1180-as évek elején hazai kőfaragók folytatták bizantinizáló késő román tradíciók alapján, amelyet az északi altemplomi lejárók faragványai is mutatnak.
 - A hazai mesterek minőségben messze elmaradtak az előttük Pécsen dolgozó külföldiek mögött.

A székesegyház belső díszítésének kialakításában, a reliefek ikonográfiai programjának kigondolásában bizonyosan kulcsszerepet vállalt Makár püspök. A második székesegyház Dómmúzeumban kiállított töredékei így az ő igényességét, kapcsolatrendszerét és egyben műveltségét is dicsérik.

Makár két évtizeden át vezette az egyházmegyét. Halálának idejét mára már nem lehet pontosan megállapítani. Utoljára egy 1186-os hamis oklevél említi őt pécsi püspökként.

Forrás:

- *A Pécsi Egyházmegye ezer éve*, Szerk. SÜMEGI József, Pécs, Fény Kft., 2008
- *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543)*, Szerk. FEDELES Tamás – SARBÁK Gábor – SÜMEGI József, Pécs, Fény Kft., 2009
- *Tanulmányok Pécs történetéből 13.*, Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003 Szerkesztette: Font Márta és Vargha Dezső
- FEDELES Tamás: A középkori Pécs; mwww.arkadaholyoirat.hu